

Helgi Hallgrímsson:

Fossaval í Jökulsá í Fljótsdal

Fyrri hluti: Fossar í Norðurdal

Í þúsund ár hafa smalamenn úr Fljótsdal gengið meðfram Jökulsánni og virt fyrir sér fossa hennar, án þess svo mikið sem að gefa þeim nöfn. Fossarnir voru ekki á venjulegum ferðamannaleiðum, og jafnvel rannsóknarnar fóru fram hjá þeim. Á meðan Hengifoss í Fljótsdal varð þjóðfrægur þrumdu Jökulsárfossar jafn óþekktir í giljum sínum eins og þeir höfðu verið um aldir. Þeirra vitjunartími var ekki kominn.

Það kom í hlut jarðfræðinga, er voru við virkjunarrannsóknir á Fljótsdalsöræfum á áttunda áratugnum, að vekja athygli á „fossavalinu“ í Jökulsá, en hlutverk þeirra var jafnframt að grafa fossunum gröf, og um 1990 var ekkert sýnna en þeir myndu brátt heyra sögunni til, þegar hafnar voru undirbúningsframkvæmdir við Fljótsdalsvirkjun. Höfundur ritaði þá yfirlit um fossana í jólablað Austra, en Águst Guðmundsson jarðfræðingur lagði til myndaefnið.

Síðustu árin hef ég átt þess kost að ganga meðfram ánni, og skoða fossana og mynda þá frá ýmsum hliðum, og er greinin afrakstur þeirra ferða. Þar sem um mikið og gott myndaefni er að ræða, var ákveðið að skipta greininni í two hluta, og mun seinni hlutinn, sem fjallar um fossana uppi á hálandinu, verða birtur í næsta hefti.

„Í Jökulsá í Fljótsdal er mikið fossaval. Geta vart aðrar ár á landinu stáð af meiru, enda fellur áin 600 m á aðeins 30 km. Neðstu fossarnir eru fyrir ofan byggð og þangað liggja engir vegir, sem hví nafni geta nefnist. Þess vegna fer litlum sögum af þessum fossum. Mér telst til, að einir 15 fossar 3-30 m háir séu á um 20 km kafla frá Kleif í Fljótsdal og upp að Eyjabókkum, auk fjölmargra flúða og hávaða. Einungis fimm bessara fossa bera nafn, en hinir yrðu veglega nefndir, ef þeir væru á fjölfarnari leiðum.“

Séð upp eftir Norðurdal frá Miðselsfossi (mynd að neðan). Snæfell gnæfir yfir dalbotninum alla leið, þegar gengið er að austanverðu. Stóralækjarfoss á miðri mynd, Glúmsstaðaselsbjarg og Ytra-Dýjafell til vinstrri en Kleifarbjarg til hægri.

Stóralækjarfoss í skoðunarferð Ferðafélagsins 1.8. 1997. Áin í vexti. Allar myndir eru teknar af greinarhöfundi nema annars sé getið.

Stóralækjarfoss og flúðirnar. Kleifarbjarg til hægri, með kjarri vöxnum skriðum fyrir neðan.

þannig ritar Oddur Sigurðsson jarðfræðingur 1985¹. Oddur var nokkur sumur kringum 1980 á þessum slóðum við rannsóknir á vegum Orkustofnunar, vegna fyrirhugaðrar Fljótsdalsvirkjunar, og

þekkir Jökulsárfossa því mæta vel. Annar jarðfræðingur, Ágúst Guðmundsson, sem miðið hefur kannað landslag og jarðsögu þessa svæðis, hefur látið svipuð orð falla um fossana, og hefur tekið margar ágætar ljósmyndir af þeim. Hér má bæta því við tilvitnuð orð Odds, að enginn af fossum Jökulsár virðist hafa gömul og rótgróin nöfn. Aðeins efsti fossinn, *Eyjabakka-foss*, er nefndur í heimildum frá síðustu öld, en hinir hafa líklega ekki hlotið nöfn fyrr en á þessari öld og nokkrir voru nafnlausir þar til 1990, er greinarhöfundur nefndi þá í umgetnu yfirliti í jólabláði Austra.² Þenn eru nokkrir þeirra nafnlausir, og hef ég leyft mér að stinga upp á nöfnum á þá. Eru þau einkennd með gæsalöppum.

Þótt undarlegt megi virðast hefur enginn af fossum Jökulsár í Fljótsdal ennþá komist á hina opinberu náttúrumuinjaskrá eða skrá yfir verndarverða fossa, sem Náttúruvernd Ríkisins heldur. Sýnir það best hve þekking náttúrufræðinga er

gloppótt og hversu lítið er á slíkum skrám að byggja.

Jökulsá í Fljótsdal

Jökulsá í Fljótsdal kemur undan *Eyjabakkajökl*, suðaustan við Snæfell, sem er með minni skriðjöklum *Vatnajökuls*, um 140 km². Meðalrennsli árinnar er um 27 rúmmetrar á sekúndu. Til samanburðar skilar Jökulsá á Dal um 150 rúmmetrum á sek. og meðalrennsli Lagarfjóts er um 130 rúmmetrar á sek. við Lagarfoss. Áin er blanda af jökulság og dragá eða sigá, og verður oft mjög lítil á vetrum, en í sumarhitum getur hún orðið býsna vatnsmikil og jölkulkorguð, en verður þó sjaldan eins dökkleit og Jökulsá á Dal. Samt nær áin að gefa Lagarfjóti jökulvatnslit allt til ósa.

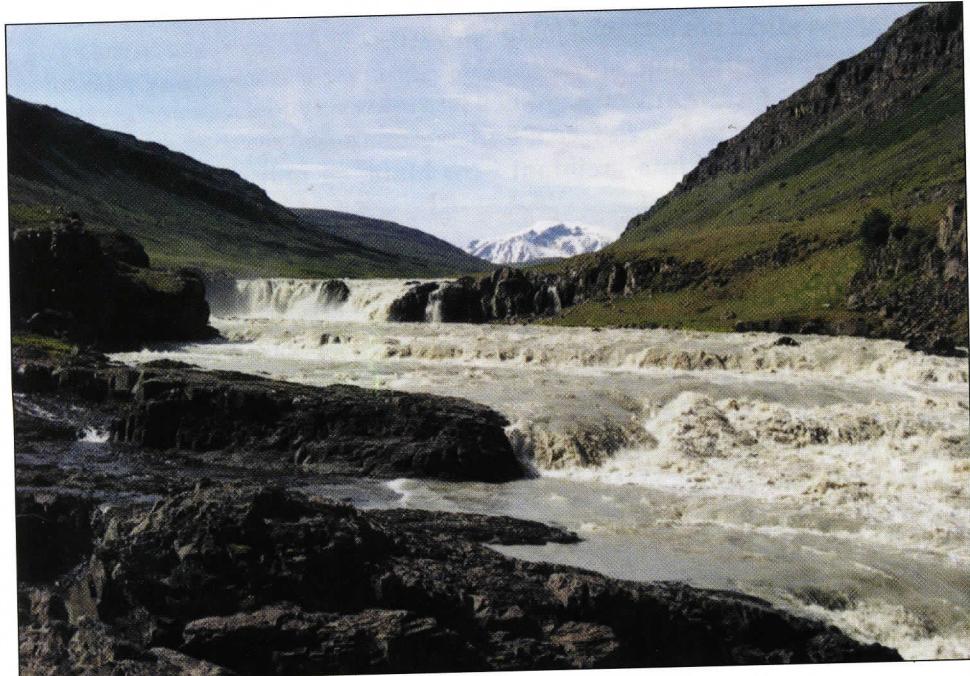
Á tímabilum hafa komið nokkuð árviss hlaup í ána, að jafnaði í júlímánuði. Í einu sliku mældist hámarksrennsli 428 rúmm./sek. Hlaupin koma úr *Háöldulóni* við vesturjaðar Eyjabakkajökuls. Þá á Eyjabakkajökull það líka til að hlaupa fram um nokkrar km. Er vitað um fjögur slík framhlaup síðustu 100 árin. Fylgja þeim gjarnan vatnavextir og mikill jölkulkorgur í ánni.

Sveinn Pálsson heyrði þau munnmæli hér eystra, að Jökulsá hefði fyrrum verið „lítil lækur“, má vera að bak við þau leynist minning um þann tíma er Vatnajökull var miklu minni og Eyjabakkajökull ekki til. Þá eru munnmæli um „steinboga“, sem hafi verið á ánni hjá Þuriðarstöðum, en þar kallast *Bruarhvammur* austan ár.

Fljótsdalsvirkjun

Langt er síðan forvígismenn virkjunarmála komu auga á þann möguleika að virkja þetta 600 m fall Jökulsá í Fljótsdal til raforkuframleiðslu, og hefur það verið kallað Fljótsdalsvirkjun (eða Fljótsdalsvirkjun I). Ýmsar útfærslur hafa komið fram á þessari virkjun. Í þeim öllum er gert ráð fyrir 40-45 ferkm. miðlunarloni á Þóriseyjum (Eyjabökkum) austan undir Snæfelli.

Fyrst var áætlað að veita ánni í skurði út eftir Fljótsdalsheiði, í *Gilsárvötn*, sem einnig átti að nota til miðlunar, og virkja fallið í rörum þvert niður í dalinn.

Annar möguleiki var að leiða ána í skurði og göngum út eftir Múlanum austan Norðurdals, og virkja fallið utantil af honum. Sá valkostur var nefndur Múlvirkjun. Eftir að jarðgangnatækni komst á hærra stig á níunda áratugnum, var ákveðið að leiða vatnið í göngum út eftir brún Fljótsdalsheiðar, og fella það niður í stöðvarhús inni í fjallinu í svonefndum *Teig*, milli bæjanna Hóls og Valþjófsstaðar, og var sú tilhögun samþykkt 1990.

Þá var jafnframt hafist handa um byrjunarfamkvæmdir, m.a. grafin um 100 m löng göng þvert inn í fjallið, að fyrirhuguðu stöðvarhúsi. Vegir voru lagðir á tveim stöðum fram á heiðarbrún og reistar vinnubúðir í Teignum.

Síðan hefur ekkert verið aðhafst við Fljótsdalsvirkjun, enda stefna hugir virkjunarfræðinga nú að stærri virkjunum, þar sem vatn úr Jökulsá á Dal og Jökulsá á Fjöllum yrði hugsanlega sameinað og virkjað ofan í Fljótsdal, en það hafa menn nefnt Fljótsdalsvirkjun II. Aðeins hefur staðið á því, að fá nægilega stóran markað fyrir orkuna frá slíkri risavirkjun.

Síðustu árin hefur sú staða jafnvel komið upp, að hagkvæmt geti verið að leiða vatn Jökulsár í Fljótsdal yfir í Jökulsá á Dal, og virkja árnar í einu lagi, í einu eða fleiri þrepum. Með því móti mætti losna við hið stóra miðlunarlón á Eyjum, og forða miklum náttúruverðmætum frá glötun.

Hvernig sem virkjun Jökulsár í Fljótsdal verður hagað, er ljóst að allt jökulvatnið verður tekið úr farvegi hennar, og eftir verður bergvatn úr lækjum og litlum þverárm í hlíðum Norðurdals. Aðeins seinni part sumars, þegar miklar leysingar eru í jöklínnum, og lónið er orðið fullt, má búast við einhverju verulegu rennsli í fossunum. Þeir gætu hugsanlega fengið „túristavatn“, eins og talað hefur verið um í sambandi við Dettifoss.

Aðkoma og gönguleiðir

Eins og fram hefur komið eru aðeins neðstu fossarnir í Jökulsá við gamla reiðveginn inn að Snæfelli. Fyrir nokkrum árum var byrjað að fara skipulegar hestaferðir úr Fljótsdal inn á Vesturörafi, og er þessi gamla gata um *Ófærusel* og *Kleifarskóg*, þá farin upp úr Norðurdal. Gefst þá tækifæri til skoða neðstu fossana, en hæstu og tignarlegustu fossarnir sjást aðeins tilsyndar eða alls ekki.

Flestir ferðamenn aka hins vegar nýlegan hlemmiveg upp frá Bessastöðum og inn eftir Fljótsdalsheiði að *Laugafelli*, síðan upp með *Laugará* norður og vestur fyrir Snæfell að *Snæfellskála*. Sumir aka einnig jeppaslop sem liggur frá Laugafelli að efsta fossinum, *Eyjabakka*.

þar sem áætlað er að stífla Jökulsá. Þar er hægt að komast yfir ána á stórum jeppum og fjallabílum þegar hún er ekki í miklum vexti.

Niður með Laugará, er um um 2 km þvervegur að *Laugakofa*, en þar er laugin sem áin og fellið heita eftir. Við laugina var torfkofi fyrir gangmenn, sem nú er fallinn, en þar eru nú þrír skálar og hesthús. Er þar önnur aðalmiðstöð ferðafólks á öræfunum kringum Snæfell.

Þó ekið sé um alla þessa vegi og slóðir, komast bílamenn ekki í sjónfæri við neinn af Jökulsárfossum nema etv. *Eyjabakka*, og því er jafnvel ennþá fágætara nú en fyrrum að ferðalangar geti notið hins mikla fossaskrúðs, sem Jökulsá hefur upp á að bjóða.

Frá *Laugakofa* er þó aðeins um 2 km greiðfær gönguleið að tveimur stærstu fossum árinnar: *Faxfossi* og *Kirkjufossi*, og um 3 km á milli þeirra.

Til að skoða allt fossavalíð í Jökulsánni þarf þó að leggja í lengri gönguferðir. Hæpið er að ætla sér minna en two daga til þess. Við getum hugsað okkur að fyrri daginn göngum við meðfram ánni

Kleifarskógur, Mjóagilslækur og Ófæra.

Skógargatan sést í miðri hlíðinni. Um lækinn eru mörk afréttar og heimalands Kleifar.

Mynni Jökulsárgils í Norðurdal. Stallar og Innri-Kinn í Kleifarskógi til hægri.

Ófæruselsfoss
(efri). Í baksýn
Kleifarskógur og
Ófæran.

að austanverðu, frá *Glúmsstaðaseli* inn að *Faxfossi*, en síðari daginn að norðanverðu, frá *Laugará* (Laugakofa) inn að *Eyjabakkafossi*. Verður eftirfarandi lýsing á fossunum og umhverfi þeirra miðuð við þá tilhögun. Í fyrri ferðinni skoðum við fossana sem eru niðri í Norðurdalnum, en í hinni síðari fossana í dalbotninum og uppi á hálandinu. Ekki verður hjá því komist að líta á fleira en fossa í leiðinni, því að landslag og gróður er hvort tveggja fjölbreytt, einkum niðri í dalnum, og þar eru einnig minjar um búsetu.

Gengið frá Seli að Faxa

Hentugast er að skoða fossana í Norðurdalnum af austurbakkanum, því að bæði er mun greið

færara meðfram ánni eða gilinu austan megin, og flestir fossanna snúa þannig að þeir njóta sín betur þaðan. Sömuleiðis blasir skógarhlíðin (Kleifarskógur) við sjónum, og þaðan er mun auðveldara að komast að hinu mikilfenglega og undur fagra gili Jökulsár í Norðurdal. Auk þess hefur göngumaður *Snæfell* í sigti alla leiðina, í sínu upphafna og næstum ójarðneska veldi, og hlýtur að finna fyrir seiðmögnum áhrifum við að stefna þannig á vit þess.

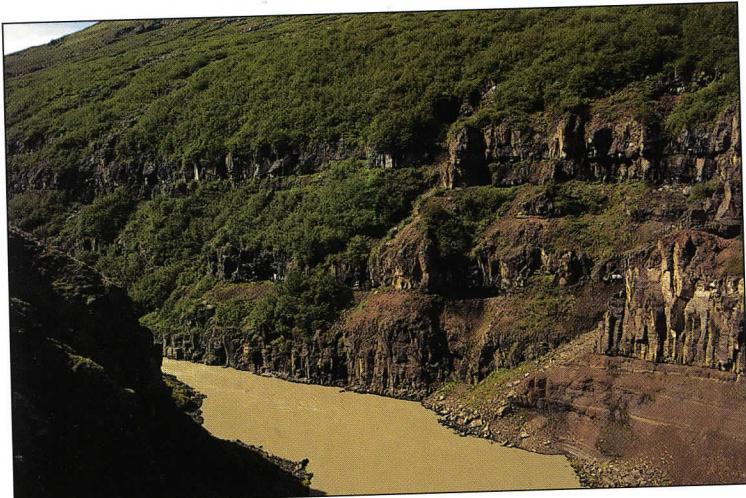
Er þá ekið að *Glúmsstaðaseli*, sem er efsti bær að austanverðu í dalnum. Þaðan er um 8 km gönguleið að Faxa, eða um 2-3 klt. gangur, en þar sem margt er að sjá og skoða á leiðinni, er líklegt að það taki 4-5 klt. að ganga þessa leið.

(Þegar farið er norðan megin er ekið að *Eyrarseli*, skammt fyrir utan Kleif, en lengra verður nú ekki komist á venjulegum bílum. Kleif og *Ófærusel* eru skemmtilegir áfangar á þeirri leið. Síðan er farið eftir nýlega ruddri götu í gegnum Kleifarskóg, yfir *Öxará* á fossbrún, og síðan þræddar lyngbrekkur með einibreiðum. Almennt má segja að þessi gönguleið sé fjölbreytilegri að gróðri og landslagi en austurleiðin, en á hinn bóginn erfiðari, og útsýni engan veginn eins fagurt).

Neðstu fossarnir

Frá *Glúmsstaðaseli* liggur leiðin fyrstu 4-5 km um vallendisgrundir og hálfdeigjumýrar skammt frá ánni. Er bráðlega komið að neðsta fossinum, *Miðselsfossi*, sem er kenndur við *Miðsel* í Kleifarlandi. Þetta er um 4-5 m hárlífoss. Áin fellur

Stallar í
Jökulsárgili,
stuðlaberg og
sandsteinslög til
hægri.

þarna í grunnu gili og myndar krók til NV, svo fossinn nýtur sín betur af norðurbakkanum.

Nú er farið yfir tvær smáár eða læki, sem falla með stuttu bili ofan af Múlanum, og heita *Trönu-ár*. Við þá innri eru beitarhúsatættur á *Trönuseli*. Húsin voru lögð af fyrir aldamót.

Þá er komið að myndarlegum fossi, sem Snorri á Egilsstöðum kallaði **Stóralækjarfoss**. Hann er kenndur við *Stóralæk* sem kemur úr norðurhlíðinni í landi Kleifar, skammt fyrir innan fossinn. Þetta er um 5-7 m hárr foss, tvískiptur um klettanef, að mestu með fríu falli, og nýtur sín vel báðum megin frá. Rétt fyrir neðan fossinn eru miklar flúðir, sem undirstrika myndugleik hans.

Kleifarbjarg heitir gríðarmikill bjargveggur á vesturbrún dalsins, sem nær óslitið frá bænum Kleif inn að Ófæruseli, um 4 km vegalengd, og er allt að 100 m hátt á köflum. Innan við Stóralæk eru brattar grjótskriður undir bjarginu, en í þeim hefur birkiskógur numið land á þessari öld. Myndar hann þéttar torfur, sem teyga sig sumsstaðar alveg upp að bjarginu.

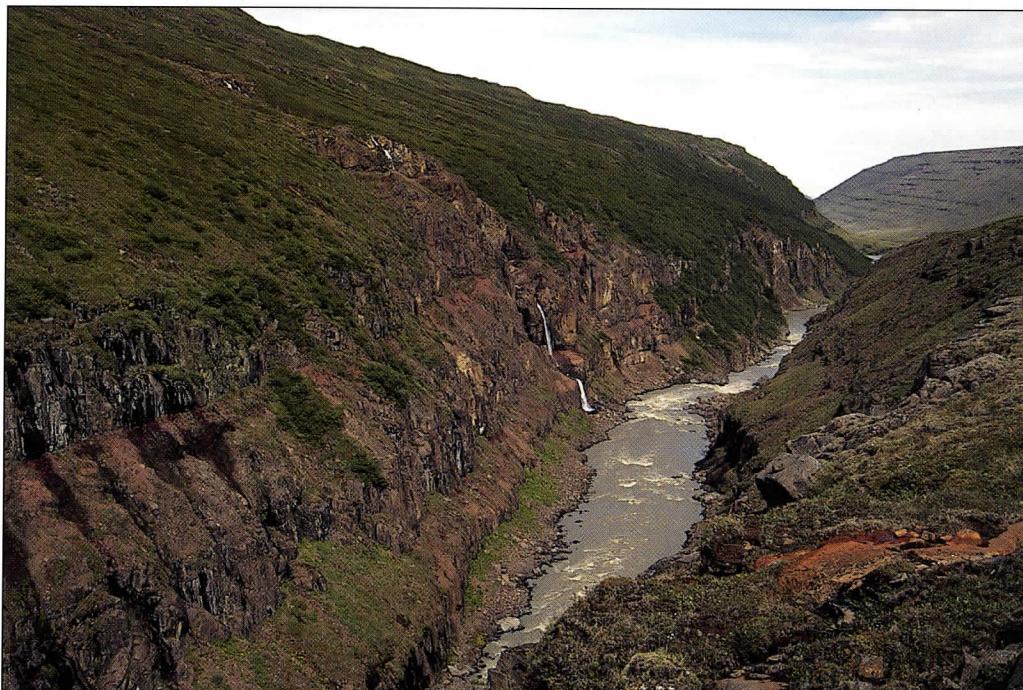
Á **Ófæruseli** eru glöggar tættur beitarhúsa frá Kleif, sem voru notuð fram undir aldamótin síðustu. Sögn er um búsetu á selinu í einhver ár, líklega fyrir 1800. Umhverfi selsins er mjög fagurt og sérstakt: stuðlað klettabelti er stutt fyrir ofan í hlíðinni, skógi vaxið fram á brún. Neðan við klettana eru urðir úr stuðlabrotum og beinvaxnar birkiríslur á stangli, en rétt fyrir innan fossar litill lækur fram af klettunum.

Ófæruselsfossar tveir eru í Jökulsá fyrir neðan Ófæruselið, með um 150 m millibili, og falla báðir nokkuð breitt af flötum bergstöllum. Neðri fossinn er varla nema 4-5 m hárr, og stefnir þvert á árgilið, sem þarna er orðið um 20-30 m djúpt, og með nokkrum birkigróðri að norðanverðu. Efri fossinn, sem oftast er nefndur *Ófæruselsfoss* (Hjörleifur kallað hann *Ófærufoss*), er 10-12 m hárr, fellur frá hlið ofan í gilið, og snýr því héribil þvert í austur. Af þeim sökum nýtur hann sín lítt af vesturbakka árinna, en því betur að austanverðu, þar sem hann ber fagurlega við Kleifarskógin í norðurhlíð dalsins.

Bjargsendasel nefnast eldgamlar seltættur austan Jökulsár, á bakka samnefnds lækjar, inn og austur af Ófæruselsfossi, en þar endar *Glúms-*

Setlög, slæðulækir og misgengi í norðurvanga Jökulsárgils, neðan við Kleifarskóg. Undir klettunum eru breiður af loðvíði og ætihvönn.

Séð út eftir gljúfrinu frá Ytri-Snikilsá. Öxará og Kleifarskógar til vinstrí.

Ytri-Gjögurfossar,
af Dýjatanga.
Ferðafélagsfólk í
fossaskoðun
1997. Í baksýn
grillir í Faxa.

staðaselsbjarg í stuðluðum klettum, líkt og Kleifarbjargið hinum megin. Þar er oft hægt að fá sér steypibað í litlum úðafossi, sem fellur fram af Bjargsendanum. Þarna eru nokkrar óskýrar tættur, dreifðar um lítið svæði, sem getur bent til búsetu.

Jökulsárgil („Gjögragil“) og Kleifarskógar

Innan við Ófærusel er hlykkur á ánni til norðvesturs, og þar fyrir innan fellur hún í klettagili um 3 km vegalengd. Gilið fer jafnt og þétt dýpkandi er innar dregur, og liggur alveg upp við norðurhlíð dalsins, svo undirlendi er ekkert þeim megin. Fyrst fyrir inna selið er snarbrött og grýtt brekka, grasi vaxin, sem Ófæra kallast, en ber varla nafn með rentu, og síðan tekur við skógi vaxin hlið, allbrött, en þó með smáhjöllum utan- og neðantil. Þetta er Kleifarskógar, einn þeirra

skóga sem teygir sig hæst yfir sjó á Íslandi, eða upp í um 400 m h. Á tveim stöðum nær skógarinn ofan í gilbotn, og kallast þar *Kinnar*. Þar er skógarinn hæstur og vöxtulegastur. Innan við *Innri-Kinn* eru allt að 50 m háir og þverhníptir klettar í gilini, með þykkum, röndóttum sandsteinslögum neðantil, og nokkrar lækjarsitrus mynda úðafossa og svört þverbelti á klettunum. Þarna eru nokkur augljós misgengi þvert á gilið. Ofan við sandsteinslögin er stuðlabergsslag. Fyrir innan þennan setlagakafla eru skógi vaxnir klettastallar, og mun þangað illfært fólk og fé. Hefi ég kallað þá „*Stalla*“.

Þar sem Stallarnir enda taka við allmargar gjár eða þvergil, sem skerast spölkorn upp í norðurhlíðina. Í einu gilinu fellur lítil þverá, sem *Öxará* eða *Axará* kallast, ofan í aðalgilið, í fjórum bunufossum, sem mynda dæmigerðan og einstaklega fagran fossastiga, eins og Sigurður Þórarinsonn kallaði slíka fossaröð (seríu). Áin kemur úr *Öxarávatni* uppi á Heiðinni. Rétt fyrir innan ána er þvergil sem liggur strikbeint upp á heiðarbrún, en er vanalega þurr. Gatan að vestanverðu liggur þarna á gilbarminum og yfir Öxará á brun efsta fossins. Er það nokkuð tæpt vað, en árbotninn er sléttur klettur, með staksteinum, og er vaðið vel hestfært.

Við Öxará endar skógarinn, en þó eru kjarritorfur lengra inn eftir gilinu og á brúnum þess. Eystri gilbarmurinn er lægri en norðurbarmurinn lengi vel, en þegar hér er komið eru þeir nokkuð jafnháir, og gilið þá líklega orðið um 60-70 m djúpt. Litlu innar en Öxaráin, kastast *Ytri-Snikilsá* í 30-40 m hárrí bogalaga fossbunu ofan í gilið að austanverðu. [kápumynd]

Jökulsárgilið er ægifagurt á þessum slóðum, sérstaklega þegar horft er út eftir því skammt fyrir innan Snikilsána, þar sem umræddir fossar blasa við. Mikið er af millilögum úr rauðum leirsteini, sem lita klettana á köflum, og mynda ótrúlega kontrasta við dimmgrærnar skógartorfur og svartar lækjarákir í björgunum að norðanverðu, en í gilbotnimum fellur öskugrá jökulsáin, straumhörð milli stórgrýttra bakka sem víða eru vaxnir hvönum. Ég hika ekki við að fullyrða að þetta „*Gjögragil*“ er í flokki með fegurstu stöðum í Íslandi,

Gjain og Skógarbás við Ytri-Gjögurfossu

*Innri-Gjögurfossar
Ljósm. Hjörleifur
Guttormsson*

en fugurðar þess og fjölbreytni verður ekki notið, nema að ganga meðfram því að austanverðu.

Ytra-Gjögur

Um 1 km fyrir innan Öxará beygir Jökulsáin til norðvesturs, fyrir dálítinn kletthöfða, og fellur í þrengslum og fossaföllum á bakvið hann, ofan í gilið sem fyrr var lýst. Þar kallast *Mjóagil* eða *Ytra-Gjögur*. Í króknum er fossastigi með þremur flúðfossum, sem ég hef kallað **Ytri-Gjögurfossa**. Hæð þeirra samtals getur verið 15-20 m. Utan við krókinn að norðan heitir *Dýjatangi*. Þaðan njóta fossarnir sín best, því að þar sjást þeir allir í senn og virka nánast sem einn foss, en ferðalöngum á austurbakkanum sést gjarnan yfir þá. (Þeir urðu útundan í grein minni um Jökulsárfossu 1990).³

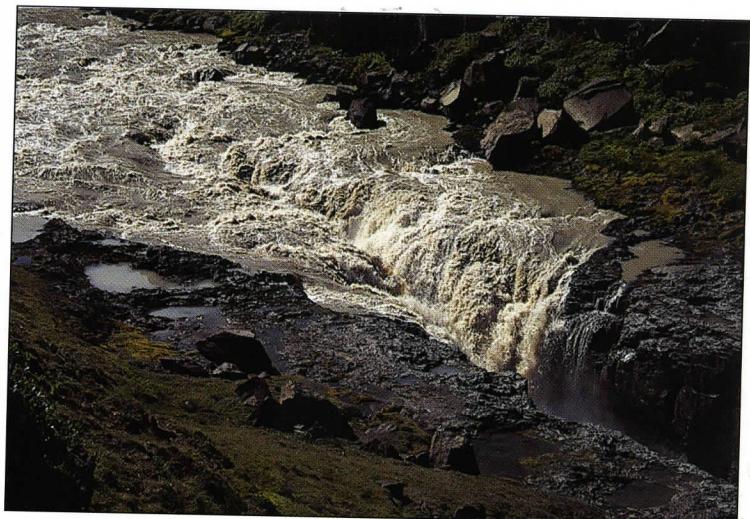
Í gilsveignum að norðanverðu er fallegur hvammur í klettaskjóli, með vöxtulegum birkiskógi, sem kallast **Skógarbás**. Ofan í hann miðjan fellur lækjarspræna í úðafossum, og innanvert við hana er hægt að komast ofan í básinn. Þaðan er gaman að horfa á Gjögurfossana, sem eru steinsnar fyrir innan. Í brekkunum fyrir utan básinn eru gríðarlegar breiður af eini, eins og ofan við Kleifarskóg. Rétt fyrir innan Skógarbás er djúpt og þrónt þvergil eða gjá, næstum vatnslaus, sem nær drjúgan spöl upp í hlíðina, og verður að krækja fyrir hana þegar gengið er norðan megin.

Spölkorn þar fyrir innan er annar grunnur bás, nafnlaus, vaxinn kjarri.

Þar fyrir innan fellur Jökulsá í grunnu og víð gili, með klettaveggjum beggja vegna. Þar er aftur dálítið undirlendi báðum megin við ána, og heitir *Viðirnes* að norðanverðu. Þar fellur Stórlækur ofan hlíðina í mörgum smáfossum. Stutt fyrir innan hann er sérkennilegur foss (um 5 m hárr) í ánni, þar sem hún fellur nokkuð jafnt frá báðum hlíðum ofan í gjá eða klettarauf. Hef ég kallað hann „*Raufarfoss*“.

Óljósar sagnir eru um **Dýjasel** eða *Dýjakot* sem átti að hafa verið á þessum slóðum, austan ár og vestan undir *Ytra-Dýjafelli*, en þar finnast engar tættur lengur, að sögn kunnugra.⁴

„Raufarfoss“

„Hniflafoss“ og
Faxi í botni
Norðurdals

Innra-Gjögur

Tæpum km innan við *Ytra-Gjögur*, er annar sveigur á gilinu til norðvesturs, sem kallast *Innra-Gjögur*. Svípar því mjög til hins fyrrnefnda. Í framhaldi af aðalgilinu er aukagil (sniðgil), sem *Innri-Snikilsá* fellur eftir, ofan í Jökulsá. (Sumir telja að nafnið sé afbakað úr „Sniðgilsá“). Að norðanverðu er sveiglaga hvammur, með runnagróðri af loðvíði og fjalldrapa.

Utanvert í sveignum og utan við hann er fossasyrpa, sem ég nefndi *Gjögurfossa* í grein minni 1990, en réttara er að kalla **Innri-Gjögurfossa**, til aðgreiningar frá hinum. Þeir eru hver með sínu lagi og býsna ólíkir úllits. Efst er hrikalegur flúðfoss, bakvið höfðann, líklega 10-15 m hárr, sem ég hef kallað „*Hnyklaðoss*“. Hann sést best af norðurbakka árinnar. Nokkru neðar, eða við ármót Sniðgilsá, er lágur og breiður foss, sem líkist mest yfirfalli á manngerðri stíflu, og því hef ég nefnt hann „*Stíflufoss*“. Hann er varla meira en 2-3 m hárr, en gæti verið um 40 m breiður. Stutt fyrir neðan hann fellur án frá hlið ofan í

Að leiðarlokum
við Faxa. Inga
Rósa og sonur
virða fyrir sér
petta fossatröll.

gilþróng, um 5-7 m fall, sem ég kalla „*Prangarfoss*“.

Vegna fjölbreytni sinnar eru Innri-Gjögurfossar vinsælt myndaefni, en þeir njóta sín ekki sem heild nema af austurbakkanum.

„*Hníflafoss*“ má kalla stakan foss í Jökulsá, sem er um 1/2 km innan við Innra-Gjögur, og álíka langt fyrir neðan Faxfoss. Hann er um 5-10 m hárr, tvískiptur á breiddina, og er eystri hlutinn flúður. Ofan við fossbrún eru nokkrir klettahníflar í röð upp eftir ánni.

Faxi eða *Faxfoss* er annar af tveimur stærstu fossum Jökulsár í Fljótsdal, um 25-30 m hárr og margskiptur, en þó í raun samfelldur þegar eitthvert verulegt vatnsmagn er í ánni. Að sumu leyti minnir hann á hinn fræga Gullfoss í Hvítá syðra, því að ofanvert í honum eru lágar stallar, flúðir og sker, sem gefa honum sérstakan svip. Best er að skoða Faxa af norðurbakka Jökulsár, því að þar gengur tangi austur í gilið, stutt fyrir utan fossinn, svo hægt er að standa beint á móti honum. Fossinum verður nánar lýst í síðari hluta þessarar greinar.

Við gerum ráð fyrir að gönguferðinni austan Jökulsár ljúki á þessum slóðum, og þar sé snúið við til baka út í Glúmsstaðasel, en hafi dagur verið tekinn snemma og göngufólk óþreytt, er vel athugandi að halda áfram inn að *Kirkjufossi*, sem er um 3 km leið, eða klukkutíma gangur. Þessi mikilfenglegi foss nýtur sín ekki sem heild nema af austurbakkanum, svo þar er eftir nokkru að slægjast. Frá Kirkjufossi er svo aftur um klukkustundar gangur upp með ánni, að *Hrakstrandarkofa*, þar sem hægt er að gista í gangnamannaskála. Næsta dag má ganga upp að *Eyjabakkafossi* og til baka út í Glúmsstaðasel, eða inn að *Eyjabakkajökli* og til baka í kofann, og gista þar aðra nótt, og fara þriðja daginn til byggða.

Tilvísáðar heimildir og athugasemdir

- Oddur Sigurðsson: Fljótsdalur (Landkynning HEB 3).- Heima er bezt 35 (7/8), 1985: 248-254.
- Helgi Hallgrímsson: Fossarnir í Jökulsá í Fljótsdal.- Austri, jólablað 1990, bls. 24-26.
- Ágaet mynd er af Ytri-Gjögurfossum í bók Guðmundar P. Ólafssonar: Perlur í náttúru Íslands, bls. 289, sem Ágúst Guðmundsson hefur tekið, einnig í Náttúrufræðingnum 66 (1), 1996, bls. 30).
- Ævintýrleg saga um kaupstaðarferð Dýjaselsbóna til Djúpavogs, er í ritsafninu „Syndir feðranna“, 1. bindi, Rv. 1970.